

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚੀਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਨ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਕੰਨੜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੰਗ, ਕਦੰਰਵ, ਰਾਸ਼ਟਰਕੁਟ, ਚਾਲੁਕਿਆ, ਹੋਯਸਲ, ਆਦਿ ਰਾਜਵੰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ, ਸਾਮੰਤ, ਸੇਨਾਪਤੀ ਤੇ ਮੰਤਰੀ ਇਸ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਆਮ ਲੋਕ ਇਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਗੌਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਵਨਬੇਲਗੋਲਾ, ਪੈਦਨਪੁਰ, ਕੋਪਲ, ਪੁਨਾਡੂ, ਹੁਮਚ, ਮੁੰਡਬਿੰਦਰੀ, ਬੇਟੂਰ, ਕਾਰਕਲ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਥਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਜੈਨ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੰਨੜ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਗਰੰਥ ਕਵੀ ਰਾਜਮਾਰਗ ਜਿਸ ਦਾ ਈਸਵੀ ਸਨ 5 ਸਦੀ ਤੋਂ 6 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਕਲਨ ਹੋਇਆ, ਜੈਨ ਕਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਜੈ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਾਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅਨੋਖੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਅਸੰਗ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਅੱਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਵਰਧਮਾਨ ਦਾ ਚਾਰਿਤਰ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਈਸਵੀ ਸਨ ਦੀ 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਲ ਤੋਂ ਕਰਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਇਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਜੈਨ ਧਰਮ ਵੱਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਕੰਨੜ ਦੇ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਵੀ ਪੰਪ, ਮਹਾਂਕਵਿ ਚੱਕਰਵਰਤੀ, ਪੋਨ ਅਤੇ ਮਹਾਂਕਵੀ ਰਤਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨੜ ਸਾਹਿਤ ਦਾ 'ਰਤਨਤ੍ਰਿਆ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਆਦਿ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਵਿਕਰਮਾ

ਅਰਜੁਨ ਵਿਜੇ ਇਹ ਦੋਹੇ ਕਾਵਿ ਪੰਪ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਚਕਰਵਰਤੀ ਪੋਨ ਨੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ 'ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੁਰਾਣ' 'ਜਿਨਅਕਸ਼ਰ ਮਲੀ' ਅਤੇ 'ਭੁਵਨੈਕ ਰਾਮਾ ਅਭੋਯਦਯ' ਤਿੰਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਲਿਖੇ। ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਤਨ ਨੇ ਅਜੀਤ ਪੁਰਾਣ, ਸਾਹਸ ਭੀਮ ਸੇਨ, ਵਿਜੇ ਪਰਸੂ ਰਾਮ ਚਰਿਤ ਅਤੇ ਚਕਰੇਸ਼ਵਰ ਚਰਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਗਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਰਣਾਪਾਰਿਆ (ਨੇਮੀਨਾਥ ਪੁਰਾਣ), ਰਤਨ (ਗੱਦਾਯੁੱਧ ਤੇ ਅਜਿਤ ਪੁਰਾਣ), ਚਾਮੁੰਡ ਰਾਏ (ਤਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਸਲਾਕਾ ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਚਾਮੁੰਡ ਰਾਏ ਪੁਰਾਣ), ਅਭਿਨਵ ਪੰਪ ਨਾਗਚੰਦਰ (ਮੱਲੀ ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦ ਚਰਿਤਰ ਪੁਰਾਣ), ਬੰਧੂ ਵਰਮਾ (ਹਰਿਬੰਸ ਪੁਰਾਣ), ਕੁਮੁਦੇਦੂ (ਰਾਮਾਇਣ), ਰਤਨਾਕਰ ਵਰਨੀ (ਭਰਤੇਸ਼ ਵੇਭਵ), ਆਂਡਡੇਈਆ (ਕਵਿਗਰ ਨਾਵ), ਅਭਿਨਵ ਵਾਗਦੇਵੀ ਕੰਤੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗਿਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਈ. ਸਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ। ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਕਵੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇੰਨਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਕਿ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਤੋਲਕਾ ਪਿਪਯਮ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਿਆਕਰਣ ਗਰੰਥ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਲਿਖਿਆ। 'ਤਰਿਕੁਰਲ' ਕਾਵਿ ਤਾਮਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨੀਤੀ ਸਾਸ਼ਤਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸਾਸ਼ਤਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕੁੱਲ 1330 ਪਦ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਤਾਮਿਲ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾਮਿਲ ਵੈਦ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੁੰਦ ਕੁੰਦ (ਐਲਾ ਆਚਾਰੀਆ) ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤਿਰੁਬਲਲੁਬਰ ਸਨ। ਤਿਰੁਬਲਬਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਯਾਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ੇਵਮਤ ਅਨੁਯਾਈ। 'ਨਾਲੀ ਡਯਾਰ' ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਗਰੰਥ ਹੈ। ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਧੂ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਾਂਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਏ

ਸਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾੜਪਤਰ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਸੰਤ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਪੱਦ ਲਿਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲਡਿਆਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉੱਚਕੋਟੀ ਦਾ ਗਰੰਥ ਹੈ। ਨਾਲਡਿਆਰ ਗਰੰਥ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਚੇਰਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਜਰਦੰਤ ਮੁਨੀ ਹੋਏ ਜੋ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਚਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਚਾਰ ਨੂੰ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ 'ਨਾਲ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੇਵ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਬਜਰਦੰਤ ਮੁਨੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਛਿਪਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਗਰੰਥ ਨੂੰ 'ਨਾਲਡਿਆਰ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਤਾਮਿਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹਨ। ਸ਼ਿਲਪਦਿਕਾਰਮ, ਬਲਯਾਪਤਿ, ਜੀਵਕ ਚਿੰਤਾਮਣੀ, ਕੁੰਡਲ ਕੇਸ਼ੀ ਤੇ ਮਣਿਮੇਖਲਾ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜੈਨ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਬੁੱਧ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਬਲਯਾਪਤਿ ਅਤੇ ਕੁੰਡਲਕੇਸ਼ੀ ਇਹ ਦੋ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਹ ਕਾਵਿ ਈ. ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਸ਼ਿਲਪਦਿਕਾਰਮ ਦੇ ਲੇਖਕ ਚੇਰ ਨੇ ਯੁਵਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਇਲੰਗੋ ਅਝਿਗੜ ਸਨ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। 'ਜੀਵਕ ਚਿੰਤਾਮਣੀ' ਮਹਾਂਕਾਵਿ 'ਤਿਰੁਤੋਕਦੇਵਰ' ਜੋ ਜੈਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਨੇ ਸਿੰਗਾਰ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਖਿਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਦਾ ਤਾਮਿਲ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਤਾਮਿਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਆਹ ਗਰੰਥ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੈਨੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਗਰੰਥ। 'ਵਲਯਾਪਤਿ ਗਰੰਥ' ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਫੇਰ ਵੀ ਹੋਰ ਜੈਨ ਕਾਵਿ ਗਰੰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਹਿੰਸਾ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਮਣਿਮੇਖਲੇ ਤੇ ਕੁੰਡਲਕੇਸ਼ੀ ਬੁੱਧ ਮਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਚੇ ਗਏ ਹਨ।

ਤਾਮਿਲ ਦੇ ਪੰਜ ਛੋਟੇ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਯਸ਼ੋਧਰ ਕਾਵਿ ਚੂੜਾਮਣਿ,

ਨੀਲਕੇਸ਼ੀ, ਨਾਗਕੁਮਾਰ ਕਾਵਿ ਤੇ 'ਉਦੈ ਨਨ ਕਥੇ' ਜੈਨ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਯਸ਼ੋਧਰ ਕਾਵਿ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਵਾਮਨਮੁਨੀ ਦਾ ਮੇਰਮੰਦ ਪੁਰਾਣ, ਅਗਿਆਤ ਕਵਿਆਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੀ ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਕਲਿੰਗੁਤਪਪਰਨਿ ਜੈਨ ਗਰੰਥ 'ਚ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ। ਛੰਦ ਸਾਸ਼ਤਰ ਵਿੱਚ 'ਯਾਪਰੁਗਲੰਕਾਰਿਕੈ ਵਿਆਕਰਣ ਸਾਸ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਨੇਮੀਨਾਥਮ ਤੇ ਨਨੂਲੂ, ਕੋਸ਼ਥੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਵਾਕਰ ਨਿਘੰਟੂ, ਪਿੰਗਲ ਨਿਘੰਟੂ ਅਤੇ ਚੂੜਾਮਣਿ ਨਿਘੰਟੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕੀਰਣ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਤਰਿਨੁਰਤਰਾਦੀ ਅਤੇ ਤਿਰਕਲਕਮਥਗਮ, ਗਣਿਤ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਏਚੁੰਵਤ੍ਤਿ ਅਤੇ ਜਿਉਤਿਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਜਿਨੇਦਰ ਮੋਲੀ ਗਰੰਥ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਰਵ ਸਾਂਝੇ ਜੈਨ ਗਰੰਥ ਹਨ।

ਤੇਲਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਜਿਵੇਂ ਕਰਨਾਟਕਰ ਵਿੱਚ ਕੰਨੜ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿੱਚ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਂਧਰਾ ਵਿੱਚ ਤੇਲਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਕਲਿੰਗ ਦੇ ਰਾਜਾ ਖਾਰਵੇਲ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸੰਮਪ੍ਰਤਿ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਰਾਜਾਵਾਂ ਤੇ ਆਚਾਰੀਆਂ ਗੁਣਚੰਦਰ, ਆਚਾਰੀਆ ਵਸੂਚੰਦਰ, ਆਚਾਰੀਆ ਵਾਦਿਰਾਜ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧਜੈਨ ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਂਧਰਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਈ. ਪੂਰਵ 6ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਜਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਜੈਨ ਆਚਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਤੇਲਗੂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਰਨਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਆਂਧਰਾ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਆਚਾਰੀਆ ਜਿਨ ਸੈਨ ਨੇ 783 ਈ. ਵਿੱਚ ਹਰਿਵੰਸ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਮਲਿਓ ਰੇਚਨਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਛੰਦ ਸਾਸ਼ਤਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੇ ਮੰਨਣ

ਵਾਲੇ ਸਨ। ਰੇਚਨਾ ਨੇ 'ਕਵਿਜਨਆਸ਼ਰੇ' ਨਾਉਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਛੰਦ ਗਰੰਥ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਤੈਲਗੂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਉਸ ਰਚਨਾ 'ਵਾਚਕਾਭਰਣ' ਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਜੈਨ ਮੱਤ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ।

ਇਸਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਤੇ ਆਚਾਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਅਚੰਭਾ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਲਈ ਜੈਨ ਸਾਧੂਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਤੈਲਗੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਇਸਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਈ. ਸਨ ਦੂਸਰੀ ਸਦੀ ਤੋਂ 10 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਜੋ ਵੀ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਵੈਦਿਕ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਉਹ ਸਭ ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਜਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ 11 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਧਰਮ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਵੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ।

ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਮੌਲਿਕ ਸਾਹਿਤ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਗਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਮੁਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਹਨ। ਮਰਾਠੀ ਜੈਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਲੰਬੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜੈਨ ਲੇਖਕ ਹਨ - ਭਟਾਰਕ ਜਿਨਦਾਸ (ਹਰਿਬੰਸ ਪੁਰਾਣ), ਗੁਣਦਾਸ (ਸ਼੍ਰੇਣਿਕ ਰਾਮ ਰੁਕਮਿਣੀ ਹਰਣ, ਧਰਮ ਅਮਰਿਤ, ਪਦਮ ਪੁਰਾਣ, ਮੇਘ ਰਾਜ, ਯਸ਼ੋਧਰ ਰਾਰਿਤਰ, ਗਿਰੰਨਾਰ ਯਾਤਰਾ) ਕਾਮ ਰਾਜ, (ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਪੁਰਾਣ, ਚੇਤਨਯ

ਫਾਗ), ਸੁਰੀਜਨ (ਪਰਮਹੰਸ), ਮਹਾਕੀਰਤੀ (ਆਦਿ ਪੁਰਾਣ), ਲਕਸ਼ਮੀ ਚੰਦਰ, ਜਨਰਦਨ ਦਾਮਾ (ਜੰਬੂ ਚਾਰਿਤਰ), ਗੰਗਾਦਾਸ, ਜਿਨਸਾਗਰ, ਜਿਨਸੇਨ ਠਕਾਪਾ (ਪਾਂਡਵ ਪੁਰਾਣ), ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੀਰਤੀ (ਕਾਲਿਕਾ ਪੁਰਾਣ) ਆਦਿ ਲਿਖੇ।

ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਗੁਜਰਾਤ ਸਵੇਤਾਂਵਰ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਸੈਂਕੜੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੁਨੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਸੰਪੂਰਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਥੇ ਦੇਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। 'ਜੈਨ ਗੁਰਜਰ ਕਵਿਓ' ਗ੍ਰੰਥ ਤਿੰਨੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਲੀਭੱਦਰ ਸੂਰੀ ਦਾ 'ਭਰਤੇਸ਼ ਬਾਹੁਵਲੀ ਰਾਸ', ਧਮੂ ਦਾ 'ਜੰਬੂਰਾਸ', ਵਿਨੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ 'ਗੋਤਮ ਰਾਸ'। ਰਾਜਸ਼ੇਖਰ ਦਾ 'ਨੇਮਿਨਾਥ ਫਾਗੂ', ਸ਼ਾਲੀਭੱਦਰ ਰਾਸ, ਗੋਤਮ ਪਰਿਛਾ, ਜੰਬੂ ਸਵਾਮੀ ਵਿਆਹ, ਜਾਵੜ, ਭਾਵਵ ਰਾਸ, ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਸਰੇਸ਼ਟੀ ਰਾਸ, ਵਿਮਲ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸੀਲਵਤੀ ਰਾਜ, ਨਲ ਦਮਯੰਤੀ, ਰਾਸ ਅਨੰਦ ਚੋਵਿਸੀ, ਆਨੰਦ ਘਨ ਬਹੋਤਰੀ ਆਦਿ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਗਰੰਥ ਹਨ। ਗੁਜਰਾਤੀ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਮੀਰ ਹੈ ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੌ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੈਨ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਦਰਸੇਨ ਸੂਰੀ (ਭਰਤੇਸ਼ਵਰਬਾਹੁਵਲੀ ਘੋਰ), ਸ਼ਾਲੀਭਦਰ ਸੂਰੀ (ਭਰਤੇਸ਼ ਬਾਹੁਵਲੀ ਸਾਰ), ਚੰਦਨਵਾਲਾ ਰਾਸ, ਜੰਬੂ ਸਵਾਮੀ ਰਾਸ, ਸੁਭਦਰਾ ਸਤੀ ਚਤੁਸਪਦਿਕਾ, ਮਹਾਵੀਰ ਰਾਸ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਥ ਰਾਮ, ਸ਼ਾਲੀਭੱਦਰ ਰਾਸ, ਵਾਗੁਣਰਤ ਰਾਸ, ਵੀਸ ਵਿਹਰਮਾਨ ਰਾਸ, ਸ੍ਵਾਵਕ ਵਿਧਿ

ਰਾਸ, ਪਦਮਾਵਤੀ ਚੋਪਾਈ, ਸਬੁਲੀਭੱਦਰ ਫਾਗ, ਸ਼ਾਲੀਭੱਦਰ ਫਾਗ, ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਚੋਪਈ, ਆਚਾਰੀਆ ਜੀਤ ਮਲ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚੰਦਰਲੋਹ ਚਰਿਤਰ ਆਦਿ।

ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤੀ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਸੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਆਚਾਰੀਆਂ ਉੱਤਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਗੰਧਾਰ, ਹਿਮਾਚਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਲਿਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਦੇਵਨਗਰੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜੈਨ ਆਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਹਿਤ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਪੂਜਾਂ ਨੇ ਤੀਰਥੰਕਰ ਸਬੰਧੀ ਭਜਨ ਪੂਜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਨ ਸੁਧਾਰ ਸਬੰਧੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਘ ਮੁਨੀ ਨੇ ਫਗਵਾੜਾ ਵਿਖੇ ਮੇਘ-ਵਿਨੋਦ, ਮੇਘ-ਵਿਲਾਸ ਤੇ ਗੰਗਯਤਿ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਯਤੀ ਨਿਧਾਨ ਨਾਂ ਦੇ ਹਿਕਮਤ ਗਰੰਥ ਲਿਖੇ। ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਵਾਸੀ ਜੈਨ ਉਪ ਪ੍ਰਵਰਤਕ ਕਵੀ ਰਤਨ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦਨ ਮੁਨੀ, ਤੇਰਾਂ ਪੰਥ ਮੁਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਧਨ ਰਾਜ, ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦਨ ਮੁਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਸੀਲ ਕੁਮਾਰ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਬਿਮਲ ਮੁਨੀ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਸ਼੍ਰੀ ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਜੈਨ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਨੇ ਸੰਨ 1972 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਉਤਰਾ ਅਧਿਐਨ ਸੁਰਤ ਸ਼੍ਰੀ

ਉਪਾਸ਼ਕ ਦਸ਼ਾਗ ਸੂਤਰ, ਸ੍ਰੀ ਸੂਤਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂਗ ਸੂਤਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਜੀਵਨ ਚਰਿਤਰ, ਦਰਸ਼ਨ, ਕਹਾਣੀ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਚਾਲੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੇ ਨਿਰਿਯਾਵਲਕਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰਮਣ ਸੂਤਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਆਚਾਰੀਆਂ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਨੰਦ ਸੂਰੀ, ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਵੱਲਭ ਸੂਰੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਜੇ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜੈਨ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰੂ ਰਾਮ, ਪੰਡਤ ਚੰਦੂ ਲਾਲ (ਮਲਰਕੋਟਲਾ) ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਾਵਿ ਹੋਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਤਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਛੰਦ, ਬਾਰਾਂ ਮਾਸੇ, ਦੇ ਭਜਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਵਾਸੀ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਸਵਰੂਪ ਜੀ ਚੇਲੇ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਰ ਮੁਨੀ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਵਿ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਚੋਵੀਸ਼ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੀਆਂ ਸਤੂਤੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਆਪ ਦੇ ਭਜਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਵੀ ਤੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਆਚਾਰੀਆ ਰਤੀ ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੇਲੇ ਪੂਜਯ ਸ਼੍ਰੀ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪੰਜਾਬੀ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਆਪ ਦੀਆਂ 25 ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਆਪ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਿਆ 'ਲਬਧੀ ਸਾਰ' ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਨੇਕ ਜੈਨ ਮੁਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੂਚੀ ਸ਼੍ਰੀ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਦੁਹਾਗੁ ਨੇ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੇਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ, ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਨ। ਆਚਾਰੀਆ ਵਰਧਮਾਨ ਸੂਰੀ ਨੇ (11 ਸਦੀ) ਆਪਣਾ ਆਚਾਰ ਦਿਨਕਰ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਪੂਜਯ ਮਹਾਸਿੰਘ ਪੂਜ ਅਮਰਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ,

ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਵਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ 20 ਆਗਮਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਟੀਕਾ ਲਿੱਖ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਉਂ ਖੱਟਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ 60 ਗ੍ਰੰਥ ਹੋਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਇਸਤਰੀ ਜੈਨ ਲੇਖਿਕਾ ਮਹਾਸਾਧਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਪਾਰਵਤੀ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਨੇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਛਪਵਾਏ। ਪੂਜਯ ਸ਼੍ਰੀ ਸੂਕਲ ਚੰਦ ਜੀ, ਪੂਜਯ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਜੀ, ਮੰਤਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗਿਆਨ ਮੁਨੀ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਮਨ ਮੁਨੀ ਜੀ, ਸ਼੍ਰੀ ਉਪਾਧਿਆ, ਸ਼੍ਰੀ ਮਨੋਹਰ ਮੁਨੀ ਜੀ, ਬਾਣੀ ਭੂਸ਼ਨ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਰ ਮੁਨੀ ਜੀ, ਆਚਾਰੀਆ ਡਾ. ਸ਼ਿਵ ਮੁਨੀ ਜੀ, ਪ੍ਰਵਤਕ ਸ਼੍ਰੀ ਫੂਲ ਚੰਦ ਜੀ ਸੁਮਣ, ਡਾ. ਸੁਵਰਤ ਮੁਨੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਜੈਨ ਸਾਸ਼ਤਰਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਪ ਪ੍ਰਵਤਨੀ ਮੁਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸਵਰਨ ਕਾਂਤਾ ਜੀ, ਸਾਧਵੀ ਸਰਿਤਾ, ਸਾਧਵੀ ਸੁਨੀਤਾ, ਸਾਧਵੀ ਸਮਰਿਤੀ ਜੀ, ਸਾਧਵੀ ਸੀਤਾ ਜੀ ਸਾਧਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਬਨਾਰਸੀ ਦਾਸ ਜੈਨ ਲਾਹੌਰ ਪ੍ਰਾਕਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਆ ਸਾਹਿਤ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਭੰਡਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ - ਲਾਹੌਰ, ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਮੁਲਤਾਨ, ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ, ਜੰਮੂ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਸੁਨਾਮ, ਅੰਬਾਲਾ, ਸਿਰਸਾ, ਸਮਾਨਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਭੰਡਾਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼੍ਰੀ ਬੱਲਭ ਜੈਨ ਸਮਾਰਕ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਕੁਝ ਭੰਡਾਰ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਣਛਪੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਵਤਕ ਭੰਡਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਪਦਮ ਚੰਦ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਉਪਾਧਿਆ ਸ਼੍ਰੀ ਅਮਰ ਮੁਨੀ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੈਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ :

ਹਿੰਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੌਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕਾਵਿ ਮੁਕਤਕ, ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ, ਏਕਾਂਗੀ, ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀ, ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ, ਪ੍ਰੋਰਕ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਗਦ ਕਾਵਿ, ਜੀਵਨੀਆਂ, ਲੇਖ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਖੋਜ ਲੇਖ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਜੈਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਹੁਣ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਜਰਮਨ, ਫਰੈਂਚ, ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਗਲਾ, ਉੜੀਆ, ਅਸਾਮੀਆ, ਆਦਿ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜੈਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਚੀ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੈਨ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਗਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵੈਦਿਕ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ। ਜੈਸਲਮੇਰ, ਪਾਟਨ, ਖੰਬਾਤ, ਲੀਬੰਡੀ, ਜੈਪੁਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਸ੍ਵਨ ਬੇਲਗੋਲਾ, ਮੁਡਵਿਦਰੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭੋਜ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਲਿਖੇ ਗਰੰਥ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜੈਨ ਕਲਾ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿਣੀ ਤੇ ਕਲਪ ਸੂਤਰ ਆਦਿ ਹਨ।

ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਸੱਚ, ਸ਼ੀਲ, ਬਹਾਦਰੀ, ਸਦਾਚਾਰ, ਰਹਿਮਦਿਲੀ, ਦੋਸਤੀ, ਦਰਿਆਇਲੀ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ, ਮਿਠਾਸ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਪਤਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਇਹ ਮਹਾਨ ਨਾਅਰਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਹੋਣ, ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਂਗ ਸਮਝਾਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚਾਰ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਚਾਰ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮਹਾਂਮੰਤਰ ਨਵਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਂਮੰਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਣਮੋ ਅਰਿਹੰਤਾਣੰਮ

ਣਮੋ ਸਿਧਾਣੰਮ

ਣਮੋ ਆਯਾਰਿਆਣੰਮ

ਣਮੋ ਉਭੱਝਾਯਾਣੰਮ

ਣਮੋ ਲੋਏ ਸੱਵ ਸਾਹੁਣੰਮ

ਏਸੋ ਪੰਚ ਨਮੁਕਾ ਰੋ ਸੱਵਪਾਵਪ ਣਾਸਣੋ।

ਮੰਗਲਾਣੰਚ ਚ ਸੱਵੇ ਸੀ ਪੜਮ ਹਵਈ ਮੰਗਲ।

ਇਹਨਾਂ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

ਨਮਸਕਾਰ ਹੋਵੇ ਅਰਿਹੰਤ ਨੂੰ

ਨਮਸਕਾਰ ਹੋਵੇ ਸਿਧਾਂ ਨੂੰ

ਨਮਸਕਾਰ ਆਚਾਰੀਆ ਨੂੰ

ਨਮਸਕਾਰ ਉਪਾਧਿਆਵਾਂ ਨੂੰ

ਨਮਸਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ

ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਨਮਸਕਾਰ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਮੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਮੰਗਲ ਹੈ, ਭਾਵ ਉੱਤਮ ਮੰਗਲ ਹੈ।

ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਸਦਾ ਵਿਆਪਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਭ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਅਫ਼ਿਰਕੂ, ਅਨੇਕਾਂਤ ਮੁਖੀ ਭਾਵਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜੈਨ ਧਰਮ ਨੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜੈਨ ਹੋਣ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੱਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ, ਸੱਮਿਅਕ ਗਿਆਨ, ਅਤੇ ਸੱਮਿਅਕ ਚਾਰਿਤਰ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਰਤਨ ਤਰੇ (ਤਿੰਨ ਰਤਨ) ਦੀ ਜੋ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫਿਰਕਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮੁਕਤੀ (ਨਿਰਵਾਣ) ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅਨਯ ਲਿੰਗੀ ਸਿਧਾ (ਦੂਸਰੇ ਭੇਖ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧ) ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਲਿੰਗ ਸਿਧਾ (ਘਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਸਿਧ) ਜੇਹਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਮੁਕਤੀ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭੇਖ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੈਨ ਕਲਾ :

ਜੈਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਵਦੇਵ ਨੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ 72 ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ 64 ਕਲਾਵਾਂ ਸਿਖਾਈਆਂ। ਕਲਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਸਤੂ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ। ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਈ, ਗਣਿਤ, ਚਿੱਤਰ, ਨਾਚ, ਗਾਣਾ, ਕਾਵਿ, ਸ਼ਿਲਪ, ਉਸਾਰੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੈਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭੋਜ ਪੱਤਰਾਂ, ਕੱਪੜੇ, ਕਾਗਜ਼, ਕੰਧ ਆਦਿ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗ, ਵੈਰਾਗ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਿਪੀ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜੈਨ ਮੁਨੀ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਆਦਿ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਉਹਨਾਂ ਲਿਪੀ ਕਲਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲ ਖਿੱਚਵੀਂ ਰਹੀਂ। ਸਥਾਨਕਵਾਸੀ ਸਵਰਗੀਆ ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਜੀਤ ਮੱਲ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਅਤੇ ਪੂਜ ਤਿਰਲੋਕ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਤੇ ਲਿਪੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹੈ।

ਜੈਨ ਫਿਰਕੇ ਵਿਚ ਜੋ ਫਿਰਕਾ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਤੇ ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਪੰਪਰਾ ਨੇ ਆਬੂ, ਦਿਲਵਾੜਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਦਰ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਲ-ਖਿੱਚਵੇਂ ਹਨ। ਰਾਣਕਪੁਰ ਦਾ ਮੰਦਰ ਕਲਾ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੀ ਕੇਸ਼ਰਿਆ ਜੀ, ਸਮੇਦ ਸ਼ਿਖਰ ਜੀ, ਪਾਵਾਪੁਰੀ ਜੀ, ਪਾਲੀਤਾਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਵੇਤਾਂਬਰ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਕ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਦਿਗੰਬਰ ਪੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਸੂਬਨ ਬੋਲਗੋਲਾ, ਅਮਰਾਵਤੀ, ਮੂੜਬਿੰਦਰੀ, ਗੰਜਪੰਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਮਹਾਵੀਰ ਜੀ, ਮਥੁਰਾ ਆਦਿ ਦੀ ਭਵਨ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਉਚ ਪੱਧਰ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੀਰਥ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।